

želimir falout: kulturu većina shvata i kao sektor

Pokušat ću na izvjestan način fiksirati u jednom rezimeu ono što sam juče govorio, i u vezi sa onim što se događalo za ova dva dana u diskusijama.

Ovaj skup je još jednom potvrdio da, kada se radi o osnovnom pitanju o kulturi, postoji osnovna blokiranost to jest nemogućnost da se ono uopće postavi u svojoj cjelovitosti. Šta mi

uopće prigovaramo političkoj birokraciji da kulturu sektorira, kada većina naših intelektualaca, a to je pokazao i ovaj skup, uopće ne može da misli kulturu drugačije nego kao sektor. Rekao bih čak ni to: kultura se ovdje tretira često kao prosvjeta.

Htio bih još jednom i to u dvije riječi najeksplicitnije fiksirati ono što sam mislio i što

sam rekao jučer. Uopće me ne zanima, i duboko sam uvjeren da se radi o bitnom interesu, epohalnom, ove epohe, uopće me se kultura ne tiče kulturalno a kamoli prosvjetiteljski. Mene bitno zanima da se ovo društvo, da se ova kultura već jednom duhovno utemelji u stvarnom a ne prividnom socijalizmu. Mene zanima pitanje kulture samo u horizontu općeg pitanja socijalizma, kao i pitanja njegove duhovne univerzalnosti.

ivan urbančić

PITANJE ZNAČENJA I TEMELJA KRITIKE DANAS

U svojoj diskusiji želeo bih upozoriti na nekoliko pitanja kritike, njezinog temelja i značenja u današnjem vremenu. To je naime i jedna od podtema ovog skupa, koji se sastao da bi se pored diskusije o aktualnim problemima kulture u Jugoslaviji dotakao i tih pitanja.

Svoj prilog zasnovao sam na dosadašnjim našim razgovorima, zato to neće biti svestrano promišljen referat, pa se izvinyavam zbog fragmentarnosti misli koje ću izneti.

Juče smo čuli nekoliko oštrih kritičkih reči koje svakako svojom dinamičnošću vrlo osvježavajuće deluju u našem inače običnom sivilu dana. Moram priznati da osećam ovde kod vas neku kritičku klimu, neku kritičku nastojenost iz koje proizlaze i još će verovatno proizlaziti pojedine oštre kritike. Socijalno gledano, sličnu smo nastojenost imali kod nas u Sloveniji od 1960. do 1965. godine. Takva mi se paralela barem sada nameće, a koliko je ona tačna mogla bi pokazati tek studioznija analiza. Slušajući ove kritike mi smo videli da nam kritičari sami, bilo direktno ili indirektno, saopšte i naslove onih na koje tu kritiku upućuju, pa ih možemo nekako i imenovati: npr. birokrati, tehokrati, malograđani, nesposobni ljudi koji brane svoje zauzete pozicije u institucijama itd., ili je kritika upućena radikalno na sve postojeće.

Ako je tako onda se ipak mora postaviti pitanje o značenju te kritike, o utemeljenosti te kritike — naročito npr. *kritike svega postojećega*. Na čemu se ona zasniva, šta danas uopće znači kritika. Mi se ne možemo olako odreći toga da promislimo taj temelj. S tim u vezi želim već unapred upozoriti da ono, što ću ja ovde govoriti, neće biti kritika, jer pitanje o temeljima kritike samo ne može biti kritika.

Tema ovih naših razgovora pokazuje u svojim podtemama neki dualitet, npr. kultura između birokratskih i samoupravnih odnosa, ili ekonomistički mehanizam vrednovanja kulture. Tu se krećemo između ne-

kih polova, koji mogu u svojoj suprotnosti imati vrlo različite nazive.

U tako postavljenom pitanju svakako je veoma mnogo različitih implikacija. Radi se npr. najprije o realnoj našoj jugoslovenskoj kulturi, koja obuhvata različita područja delatnosti: npr. mišljenje, filozofiju, literaturu, društvenu kritiku, umetnost, pedagoški rad, itd. U bliže određivanje svega toga neću ulaziti, jer je za moju name-ru bitno nešto drugo.

U krajnje uopštenom obliku ta se problematika u okviru spomenutog postavljanja pitanja, koje implicira onaj dualitet, pokazuje ovako: Postoje tehokrati koji povezani sa birokratima ne daju ili nemaju novaca za delovanje i razvoj kulture, ili se svodi na to da postoje birokrati koji doduše daju novaca ali ograničavaju slobodu stvaralaštva, ili je uzrok te problematike u kulturi, o kojoj se oduvek kod nas diskutuje, kombinacija tih dvaju elemenata.

Te tri varijante uzroka problema u kulturi, kako se obično postavlja, mogu biti do beskonačnosti modificirane i među sobom isprepletane, i stvarno ih u tim varijantama i srećemo (ne samo na ovom skupu), a da se njihova osnova uopće ne menja. A osnova svih takvih kritika stanja u kulturi i kulture same je *suprotstavljanje birokratije i kulture*, suprotstavljanje manipuliranja na jednoj i stvaralaštva na drugoj strani. Sad se naravno traži da se kultura uprav-lja sama, samoupravljajčki, a da se birokracija više ne meša na manipulativni način u kulturu.

Kultura se onda prikazuje kao potrebna celom narodu koji bi se preko svojih predstavnika trebao brinuti za tu kulturu itd.; a u tome je neki paradoks da naime ti predstavnici — brineći se za kulturu — u svakom slučaju manipuliraju njome.

Osnova svih ovih kritika je, dakle, *suprotstavljanje birokratije i kulture* i onda u krajnjoj konsekvenciji i *birokratije i društva*. U poslednjim godinama počelo se govoriti o tzv. srednjem sloju koji je po svo-

jim osnovnim interesima povezan sa birokratijom, a i ona se na njega oslanja, što možemo smatrati uslovno tačno. Tako dobijamo u krajnjoj konsekvenciji dualističku *antagonističku* strukturu društva: na jednoj strani, birokratija i srednji sloj — malograđani, na drugoj strani radništvo i uopšte niži slojevi zajedno sa inteligencijom (dakle i kulturom), koja onda ne govori samo u svom interesu nego upravo u interesu širokih narodnih masa.

Ovakva nam se struktura društva — ja to želim posebno podvući — pokazuje u okviru takvog, to jest kritičkoga postavljanja pitanja o kulturi npr. između birokratskih i samoupravnih odnosa. Dok ustrajemo u takvom postavljanju pitanja dotle mi i društvo postavljamo kao tako strukturirano. Takvo postavljanje pitanja i u okvirima toga pitanja po njemu samom razotkrivena struktura društva karakteristična je za Evropu naročito 19. i prvih decenija 20. stoleća i imalo je onda svoju istinu — samo je bilo istina. Želim upozoriti na to, ako mi to bude, bilo moguće, da je takvo postavljanje pitanja i u njemu implicirano shvatanje temeljne dualističke strukture društva danas fiktivno i nerearno i zajedno s njim isto tako je fiktivna i nerealna pozicija kritike svega postojećeg, za koju se u svojoj diskusiji zauzima i drug Jakić. Ja ću pokušati da preciziram šta mislim.

Da bi to mogli uočiti potrebno je promisliti taj temeljni antagonizam birokratije i društva, za koji sam ranije rekao da je fiktivan. Na čemu i iz čega vidim fiktivnost toga antagonizma, na čemu i iz čega vidim duboki, suštinski, esencijalni *identitet* toga „dvoja“, ako se uopšte još može govoriti o dvoje. U čemu je, dakle, taj identitet, što svaku esencijalnu, bitnu kritiku već u srži čini neškodljivom i postavlja je u poziciju čiste nemoći koja bi htela prevladati moć? Tu se naravno ne mogu spuštati u opširnu filozofsku raspravu, zato to što ću reći treba uzeti samo kao jedno upozorenje koje bi ipak bilo moguće razviti sa nekom

zadovoljavajućom filozofskom demonstracijom.

Pitam se, dakle, šta je ono *aktivno* u delovanju birokratije, šta bitni agens tog agiranja; i na drugoj strani, šta je agens odnosno ono zbilja aktivno u delovanju širokih narodnih masa i na kraju i kulture u njenom danas dominantnom obliku. Pitam, dakle, šta je bit, suština birokratije, ono po čemu ona jeste birokratija. Na pitanje o biti nečega, na primer, birokratije, ne može se odgovoriti nabranjanjem nekih njezinih oblika ili pojava karakteristika, pošto se traži osnova svih tih karakteristika. Meni je npr. sa stanovišta filozofije, sasvim depasirana teza da je unutrašnji pokretač birokratije i ono po čemu ona jest, materijalna ili druga korist, vlastoljubivost, moć i tome slično, mađa i svega toga ima.

Kao odgovor na to pitanje postavljam jednu tezu da je birokratija po svojoj biti nereflektirani glasnik totalne mobilizacije i totalnog svladavanja svega što jest u cilju današnjeg događanja ekspanzije sveta *tehničke i rada* i da jedino to može da bude i treba da bude. Bit, suština, agens agiranja birokratije, ono po čemu ona jest, je dakle ono isto, što deluje i to što je agens odnosno bit suvremenog sveta tehnike i rada; rada bez obzira na to da li je to tvornički repetitivni rad ili možda „slobodni“ kreativni rad koji nazivamo stvaralaštvom. A bit tehnike i rada opet nije nešto što je spolja navalilo na čoveka i što ga sada ugrožava svojim strojevima, organizacijama, preparatima, uništavajućim energijama itd., već nešto što pripada biti evropskog čoveka u njegovoj povijesti, što je po Marxu sama bit čoveka (humanitet humanusa) i zbog čega on treba da bude *slobodan* da bi mogao nesmetano slediti zovu biti tehnike, nauke, stvaralaštva i rada u sebi. On se mora osloboditi predrasuda verskog, feudalnog, nacionalnog, pa naposljetku čak i vlasničkog karaktera da bi mogao slediti tom zovu biti tehnike i rada, što pre svega drugoga pripada njegovoj čovečijoj biti. Evropski čovek je morao čak i revolucije napraviti, kojih je cilj bio srušiti svaku prepreku slobodnom razvoju ljudske kreativnosti (t. j. danas nauke, tehnike i rada), ili kako Marx kaže: slobodnom razvoju proizvodnih snaga kao unutrašnjem pokretaču ljudske povijesti (postajanje čoveka po svojem radu čovekom). Tehnika i rad u svojoj totalnoj mobilizaciji i rastu (ekspanziji, razvoju), u svojoj totalnoj organizaciji, u kojoj je birokratija samo jedan elemenat, je dakle vanjskost čovekove unutrašnjosti, njegove biti, suštinske mogućnosti. To je od Hegela i Marxa do naše suvremenosti jasno i neotklonjivo.

Današnje pomodno gnušanje nad radno-tehničkim napravama, preparatima i organizacijama sasvim je bezglavo ako se ne reflektira iz onih vlastitih bitnih ljudskih osnova, odakle sve tehničko i radno (a to znači sve što danas uopšte jest) izvire.

Ako su se, dakle, revolucije 19. i početka 20. stoleća u bitnom realizirale realizirajući svoj humanistički cilj neometanog, slobodnog razvoja ljudskih mogućnosti, to jest realizovanja biti čoveka ili neometanog stalnog razvoja proizvodnih snaga, što po Marxu kao što je poznato implicira i čoveka i njegov svet, i ako to danas jest realitet sveta (ako Marxova filozofija — slobodni razvoj proizvodnih snaga kao razvoj čovekove mogućnosti — nije puka ideja nego realitet radno-tehničkog sveta), onda kritika u onom smislu kako sam u uvodu o njoj govorio i antagonistička struktura društva i dualitet sveta, što ga takva kritička shvatanja impliciraju, nema više nikakvog smisla, nema više osnove, nema više *bitne mogućnosti* koju bi tek trebalo realizirati, pošto to već jest. A bez neke *bitne mogućnosti* u filozofskom značenju ove reči, mogućnosti koja tek treba da se *realizuje*, svaka je kritika — ako ima ambicije da bude kritika svega postojećeg, potpuno neosnovana.

Pa našto se onda reducira naš kritički rad u današnjem društvu?

Odgovaram: današnjoj kritici preostaje da se ograniči od svojih prekomernih ambicija

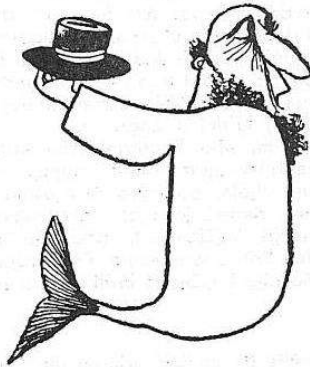
da bude kritika svega postojećeg. Ona ima danas s obzirom na bit sveta i čoveka osnovu jedino kao funkcionalna kritika unutar disekvilibrirajuma društva — kako kažu sociolozi, što znači da zapravo doprinosi otklanjanju smetnji savršenog funkcionisanja svih delova i regija društva i sveta. To kritika danas najčešće zaista i jest, i to u mnogim slučajevima čak i ona koja sebe običava nazivati „kritika svega postojećeg“.

Danas smo doduše mogli čuti već i Jakšićevu ostru kritiku te funkcionalne i strukturalne kritike, samo mislim da je Jakšić neopravdano suzio područje te kritike u okviru neke puke politički konformističke kritike, a mi smo imali prilike čuti i npr. Svetozara Piletića koji je dao tu konkretan primer funkcionalne kritike, za koju bismo teško mogli tvrditi da je puki politički konformizam. No, bez obzira na to, moram da kažem da funkcionalna kritika može čak da traži promenu čitave političke strukture ili smenu celokupnog političkog rukovodstva, a da nikako još ne treba da se naziva kritikom svega postojećeg (to čak i *ne može*).

Današnjoj kritici preostaje zato jedino to da pokušava funkcionalizirati to što s obzirom na opisanu bit sveta i čoveka nije funkcionalno; dakle, da zna da deluje u cilju usavršavanja i nesmetane aktualizacije biti današnjeg sveta tehnike i rada. Zato je smisljena kritika birokratije ona koja traži da i *sama birokratija bude isto tako u tom smislu sve više funkcionalna*. Ta kritika mora, dakle, znati da svojom funkcionalnošću doprinosi stalnom razvoju proizvodnih snaga u celini, t. j. humanizaciji čoveka u Marxovom značenju, što danas znači da doprinosi totalnoj tehničko-radnoj mobilizaciji i organizaciji svega što jest u cilju sve brže i neometane ekspanzije sveta tehnike. U tome i jeste jedino određenje humanizma (jednako i Marxovog) ako gledamo povijesno i ako kod reči „humanizam“ ne zamisljamo nešto što našim sentimentalnim osećanjima i nejasnim mislima o „Čoveku“ trenutno odgovara.

Da li je u svemu tome nešto zaprepašujuće, nešto što smo baš zbog toga brzo spremni odbaciti? Mislim da u tome zbilja jest nešto zaprepašujuće i to u najvišoj meri. Ali o tome sada ne mogu govoriti, jer je reč o kritici i njezinim osnovama.

Na završetku želim samo na kratko da podvučem ono, što sam hteo reći. Nisam imao nameru govoriti protiv kritike nego

samo hoću da ona reflektira samu sebe, da se odrekne prekomernih ambicija kritike svega postojećeg. Jer ako je ta kritika konsekvantna onda bi trebalo da ide na barikade ili da ih priprema, ako neće da se ograniči na sasvim besplodno intelektualističko kritiziranje i nemoć. To je jedna stvar. A druga stvar: Ako takva kritika ipak hoće da bude radikalna, kritika oružjem, kako kaže Marx, onda treba da se opet pita u ime čega, gde je ona bitna mogućnost koja još nije realizirana, u ime koje treba ići na barikade i šta treba da realiziramo, šta je ono bitno novo i drugo od svega što već jest, i gde je ta osnova u društvu koja je društveni nosilac toga bitno novog i drugog.

ivan URBANČIĆ

KRIŽANJE

Podlu i čistu
sličnu senci zgorišta
ovu penu nekog
drevnog sfida
Zalvaram u čašu
i čuvam
kao džinovsko, odbeglo čudo
sobe
Senka je žrtva
muzike vida.

Smejem se.

Nedužan i opak
nemir
deobe.

MUBERA PAŠIĆ

SPASAVANJE PLAČA

Plač je bio osuđen
na stalno talasanje
iza večitog bronzanog
brda.
Bio je foliko izgubljen
u svom ofkucavanju
moćnih,
počonu!,
da sam odlučila
da ga spasem.
Tako.

Koja je danas
strana plača!
Koji niz železnih
lanaca!

Nemoćna sam.
Mnogo.

SVETILJKA

Sasvim mala, neobična
i mala
Breskva u
posudi.
Zbunjena kao
zrela kruznica.
Jasna vladavina
i opet: sve.
Crveno.
Pa korak.
Micanje raskoši.
Puzanje.

PAD

Raskošno pričajena
mač kao travu
kao dete zlobno što
zaseće sebi glavu
da se seti, seti
— odluči da se seti.

Kako samo sme
da se seća!

Blizina guši
korak smišljen
Iz ribnjaka da se
sruši.